

EROL GÜNGÖR DÜŞÜNÇESİNDE MUHAFAZAKÂR TEMALAR

*Faruk KARAAARSLAN** - *İbrahim NACAĞ***

ÖZET

Türkiye’de kendisini devrim karşıtlığı üzerinden inşa eden muhafazakârlık; halkın kültürel, milli ve dini değerlerinin nasıl dönüşeceğine dair takınılan tavırla görünürlük kazanmaktadır. Bu anlamda sağ düşünce geleneği sınırları içinde zikredilen muhafazakârlık, bu düşünce geleneğini şekillendiren ideolojilerle yoğun etkileşim halindedir. İslamcılık ve milliyetçilik bu anlamda muhafazakâr düşünceyi etkilemiştir. Erol Güngör’de hem İslami hem de milliyetçi duruşuyla her iki ideolojiden beslenmiş ve fikirlerini bu minvalde oluşturmuştur. Dolayısıyla muhafazakâr düşünce geleneği açısından da önemli bir isimdir. Erol Güngör’ün muhafazakâr düşünceye katkısı ancak belirli temalara odaklanarak ortaya çıkarılabilir. Bu çalışma, Erol Güngör’ün sıklıkla vurguladığı ve muhafazakâr düşünceye dâhil edebileceğimiz kavramlarla işlenecektir. Erol Güngör’ü muhafazakâr bir düşünür olarak nitelemesekte kavramları ele alışında muhafazakâr refleksleri, dolayısıyla muhafazakâr düşünceye katkısını görmek mümkündür.

Anahtar Kavramlar: Muhafazakârlık, Değişim, Kültür, Millet, Milliyetçilik, Tarih Şuuru, Aydın, İslam.

* Öğr.Gör., Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.

** Öğr.Gör., Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.

GİRİŞ

Türkiye’de sağ düşünce geleneğinin kökenlerini Osmanlı son dönemi kurtuluş ideolojilerinde bulmak mümkündür. Bütün milletleri Osmanlı çatısı altında birleştirme ideali olan Osmanlılık, bir kısım milletin Osmanlıya savaş açmasıyla gücünü kaybetmeye başladı. Balkan savaşları Osmanlılık fikrinin zayıfladığının göstergesidir. Türkçülük fikrinin güçlü bir şekilde Cumhuriyete miras kalmasının sebeplerinden birisi de budur. Cumhuriyet laik bir devlet organizasyonu öngörerek aslında İslamcılığın sineye çekilmesine sebep olmuştur. Cumhuriyet resmi anlamda gücünü hem Türkçülükten hem de batıcılıktan almıştır. İnkılâpların devrimci yönünü kabullenmeyen mütefekkirler yok olmamıştır. Rejime muhalif olanların bir kısmı İslamcı ideoloji etrafında birleşmişlerdir. Osmanlıdan radikal bir kopuşu ifade eden cumhuriyet ideolojisi, kendi ulusunu/milletini inşa etmeye çalışan, batıcı bir milliyetçilik anlayışına yaslanmıştır. Bu Osmanlı ve İslam geçmişinden bir kopuş ya da geçmiş yok saymadır. Tabii ki kültürel ve düşünsel anlamda aynı kopuştan bahsetmek mümkün değildir. Bu yüzden geçmişini İslam’da ve Osmanlı’da arayan milliyetçilik ile resmi ideolojinin yeni bir ulus yaratmak adına araçsallaştırdığı milliyetçilik arasında bir ayrım yapmak gereklidir. Bu ayrım bugün Türkiye’de sol düşünce geleneğinin vurgusu olan ulusalcılık ile sağ düşünce geleneğinin en temel kavramı olan milliyetçilik arasındaki ayrıma denk düşmektedir. Bu süreçte Cumhuriyet ideolojisinin inşa etmeye çalıştığı millet tasavvuru, Osmanlı ve İslam tarihinden soyutlanmıştır. Fakat resmi ideolojide yer bulamayan bu gelenek, sağ düşünce dünyasında kendisine yer bulmuştur.

Muhafazakârlığın Türk siyasetinde görünmesi İslamın ve İslamcılığın hem kavramsal hem de düşünsel düzeyde dışlanmasına bağlıdır. İslami bir misyon taşıyan partilerin “milli” bir önad ile siyasete atılmalarının da sebebi budur. Türkiye’de muhafazakârlık genel itibariyle yaşanan radikal değişimler karşısında geleneğin tamamıyla ortadan kalkacağına dair kaygı üzerine şekillenmiştir¹. Cumhuriyet reformlarına karşı gösterilen

¹ Bu noktada sağ düşünce geleneğinin bileşenleri olarak ifade ettiğimiz milliyetçilik, İslamcılık ve muhafazakârlık ideolojilerinin her birisinin gelenek ve geçmiş vurgusunun olduğunu ifade etmek gereklidir. Muhafazakârlığın Türkiye özelinde bu ideolojiler üzerine yükselmesinin nedeni burada aranmalıdır. Diğer taraftan bu durum kavram kargaşasına da sebep olmaktadır. Örneğin İslamcılık ve muhafazakârlık kavramları çoğu zaman birbirlerinin yerine

mukavemet çoğunlukla muhafazakâr refleksler taşımıştır. Bu sebeple geçmiş ve gelenek vurgusu barındıran her fikri yapı muhafazakârlıkla belirli noktalarda örtüşmektedir.

Cumhuriyet'in radikal değişimlerine karşı geçmiş ve gelenek vurgusu yapan ve bu haliyle değerlerin, tarihin, kültürün muhafazasını arzulayan birçok düşünürün varlığından söz edebiliriz. Necip Fazıl, Osman Yüksel Serdengeçti, Yahya Kemal, Peyami Safa, Mümtaz Turhan, Nurettin Topçu, Sezai Karakoç, Sabri Ülgener, Mustafa Şekip Tunç bu düşünürlerden bir kaçıdır. Genel olarak sağ düşünce geleneğinin içinde değerlendirebileceğimiz bu düşünürler -kendilerini doğrudan muhafazakâr olarak adlandırmak mümkün olmasa da- muhafazakâr düşünceye farklı düzeylerde katkı sağlamışlardır. Bu düşünürlerin ortak paydası cumhuriyet rejiminin köklü değişimlerine karşı muhalif olmaları ve kültürel konularda muhafazakâr bir tutum sergilemeleridir (Çağlayan, 2006; 91). Kültür, medeniyet, millet, tarih kavramlarına dair düşünceleri sebebiyle muhafazakâr düşünceye katkı sağlayan düşünürlerden birisi de Erol Güngör'dür.

1938 yılında Kırşehir'de doğan Erol Güngör köklü bir aileden gelmektedir. Dedesi Kırşehir Ali Güven Camii İmamı ve Ahi tekkesinin son şeyhi Hafız Osman'dır. İlk ve orta tahsilini Kırşehir'de tamamlayan Güngör; bu süre zarfında Osmanlıca öğrenmiş ve yerli yabancı klasikleri okumuştur. 1956'da İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne kayıt yaptırmıştır. Hocası Mümtaz Turhan'ın tavsiyesi üzerine Hukuk Fakültesi'nden ayrılarak İstanbul Üniversitesi'nde felsefe bölümüne kaydolmuştur. Felsefenin yanı sıra psikoloji ve sosyal psikoloji alanlarına ilgi duymuş ve 1961 yılında da tecrübî psikoloji bölümünde asistanlığa başlamıştır. Sosyal psikolojiye duyduğu ilgi sosyoloji alanında da derinleşmesine sebep olmuştur. 1965'te doktor, 1975'te doçent, 1978'de profesör olan Erol Güngör 1983 yılında Selçuk Üniversitesine rektör olarak atanmıştır. Selçuk Üniversitesi'nde sosyoloji bölümünü kurmuş ve bölüm başkanlığını üstlenmiştir. Göreve başladıktan 8 ay sonra vefat etmiştir.²

Erol Güngör nispeten kısa bir ömür geçirmiş olsa da fikirlerini serrettiği gazete yazılarının, makalelerinin ve kitaplarının listesi uzundur.

kullanılmaktadır. Bu kullanıma rağmen İslamcılıkla muhafazakârlığın ayrıştığı noktaları tespit etmek mümkündür (Bkz. Aktay, 2003: 345-360).

² Erol Güngör'ün hayatı ile ilgili aktarılan bu bilgiler için ayrıntılı olarak bkz. Aydın, 2013: 149-153; Güler, 2012.

Tarih, kültür, millet, milliyetçilik, kültür değişmesi, Türkiye modernleşmesi, münevver sorunu vb. temalar Erol Güngör'ün düşünce dünyasında merkezi rol almaktadır. Eserlerinde tartıştığı temel sorular şunlardır: "Türk milleti, tarih şuuruna nasıl sahip olabilir?", "Milliyetçiliği oluşturan temel unsurlar nelerdir?", "Yabancı kültürle karşılaşan yerli kültür nasıl bir kültür değişmesi yaşar?", "Münevverlerin ülkesi ve milleti üzerindeki rolü nelerdir?", "İslam toplumlarının güncel sorunları nasıl çözüme kavuşturulabilir?", "Tasavvufun bugünkü meseleleri nelerdir?" gibi sorular Erol Güngör'ün içinde yaşadığı toplumun ve milletin temel sorunlarına dair fikri bir arayış içinde olduğuna işaret etmektedir. Bu sebeple Erol Güngör'ü bir düşünce adamı olarak değerlendirirken her şeyden önce onun içinde yaşadığı topluma ve millete dair köklü bir derdinin olduğunu göz önünde bulundurmak gerekir. Altı çizilmesi gereken diğer bir husus Erol Güngör'ün özgün bir düşünce adamı olduğudur. Bu özgünlük onun ele aldığı konuların orijinalliğinden gelmemektedir. Nitekim kendisinden önce Ziya Gökalp, Mümtaz Turhan gibi düşünürler aynı temalarda kalem oynatmışlardır. Onun özgünlüğü ele aldığı konuları eleştirel bir gözle ve disiplinler arası bir bakış açısıyla incelemesinde gizlidir. Bu sebeple her ne kadar bir düşünce geleneğinin takipçisi olsa da özgün bakış açısı geliştirebilmiştir.

Erol Güngör'ün ele aldığı konulara ve bu konuları inceleme biçimine dair çok şey söylenebilir. Bu çalışmanın kapsamı Erol Güngör'ün muhafazakâr düşünce geleneğine sağladığı katkı ile sınırlandırıldığından, çalışmanın bundan sonraki kısmında onun muhafazakârlıkla ilişkilendirilebilecek görüşlerine yer verilecektir.

Erol Güngör ve Muhafazakâr Düşünce

"Bir insan bazı alışkanlıklarından vazgeçebilir; bazı inançlarını değiştirebilir; hatta hiçbir köklü alışkanlığa sahip olmayacak kadar genç ise önüne serilen her şeyi benimseyebilir. Fakat kırk yaşında, elli yaşında artık şahsiyete tam teşekkül etmiş bir kimseye, o güne kadar sahip olduklarının tamamını değiştirmesini teklif ederseniz, bu onun için intihar demek olur. Çünkü teklif edilen değişimleri kabul ettiği takdirde orada artık başka bir insan vardır; eski şahsiyet ölmüştür. Üstelik böyle bir değişme sadece manevi bakımdan değil, maddeten de ölüm manasına gelir" (Güngör, 2003: 10) şeklinde cumhuriyetin radikal değişimlerini eleştirel Erol Güngör'e göre; Osmanlı, Selçuklu ve İslam öncesi dönemlere kadar götürebilecek bir

geçmişe sahip olan milletin, o güne kadar sahip olduklarını değiştirmesi intihar demektir. Yaşayan kültür, gelenek ve alışkanlıkların uzun bir geçmişi olduğu muhakkaktır. Bunları değiştirmek ancak yine o geçmişe referansla olmalıdır. Değişimin dinamikleri o toplumun dışında aranmamalı, aynı geçmişten hareket edilmelidir. Tarih, bir milletin karakterini belirleyen unsurlardan biri ise ki Güngör'e öyledir, değişimin tarih ile ilişkili olması bu anlamda bir zorunluluktur. Erol Güngör'n milletin varoluşunun bir gerekliliği olarak ortaya koyduğu bu görüşleri, Türkiye'de muhafazakâr düşüncesinin de hareket noktasını oluşturur. Onun değişim karşısındaki bu itidalli tavrı, muhafazakâr düşüncesinin tabiatına da uygundur.

Erol Güngör'n muhafazakâr düşünceye katkısı sadece değişim konusundaki görüşleri ile sınırlı değildir. Onun tarih Şuuruna verdiği önem, kültür meselesini ele alıı, ideal aydın tipolojisi, dini değerleri merkeze alması ve milletin menfaatini temele alan sosyal bilim çabası muhafazakâr düşünceye katkıları olarak değerlendirilebilir.

Kültür ve Değişim

Tarihi yaşatmak, geçmişteki müesseseleri o örneklere uygun olarak yeniden kurmak ne derece mümkündür? Erol Güngör bu soruya verdiği cevapta Türkiye'de muhafazakâr çevrelerin geçmiş devirleri dirilteceğinden korkan ve bu vehimleri yüzünden ülkeye zarar veren bir kesimden bahsetmektedir. Bugün hala benzer kaygıyı taşıyanlar vardır. Fakat geçmişi diriltmek Güngör'e mümkün değildir. Mümkün olsaydı zaten ortadan kalkmaz, halen yaıyor olurdu (Güngör, 2003: 67). Buradan anlaşıyor ki değişim toplumlar için kaçınılmazdır. Değişime karşı olanlar değişimin sadece hızını yavaşlatır. Değişimin hızlı ya da yavaş olması durumu değişim yanlılarını değişime karşı bir duruma da getirebilir. Cumhuriyet inkılplarının giderek yerleşmeye baladığı ve bir statüko oluşturduğu 1950'li yıllarda değişimi arzulayan kesim farklılaşmaya baladı. İlk yıllarda İslami duyarlılıklarla hareket eden muhafazakâr çevreler reformlara karşı muhalif bir duruş sergilerken, 50'lerde reformları korumayı amaçlayan statükocu çevreler karşısında muhafazakârlar daha değişim yanlısı bir tutum almaya balamıtır.³ Hatta inkılplara göre

³ İdris Küçükömer'in "Türkiye'de sağ sol, sol da sağdır. Türkiye'nin 'solcuları' gericidir. Türkiye'nin ilericileri 'sağ' cenahta görülen geniş İslamcı halk kitleleridir" söylemi bu dönemin bir tahlilidir. Konu hakkında ayrıca bkz. Küçükömer, 2009.

yerli kültür unsurlarına daha fazla bağlı olmalarına rağmen muhafazakârlar, modern Avrupa ekonomisini ülkeye sokmakta birinci derecede rol aldılar (Güngör, 2003: 22). Bu tecrübe esasında muhafazakârlığın ülkenin ilerleyişini durdurduğu klişesine bir cevaptır. Güngör bu anlamda muhafazakârlık ile sanayileşmeyi birbirine zıt unsurlar olarak görmemektedir. Daha doğru bir ifade ile muhafazakârlık ile değişimi iki zıt konuma yerleştirmemektedir.

“Değişime karşı olmak ile değişmeyi istememek aynı şey midir?” Söylemsel düzeyde öyle gözükmemektedir. Fakat değişimin pratiklerine karşı olmak ile değişimi istememek aynı şey olmayabilir. Çünkü buradaki sorun sadece değişimin nasıl olduğudur. Değişimin pratiklerine karşı olanların değişime mi yoksa pratiklerine mi karşı olduğunu ayırt etmek gerekir. Türkiye tecrübesine bakıldığında cumhuriyet devrimlerinin savunucularına göre bu değişime karşı olmak tutucu, gerici ve yobaz olarak adlandırılmıştır. Bu, zihnin nasıl dikotomik olarak işlediğini göstermektedir. Değişime karşı olanların çoğu değişimin oluş şekline karşıdır. Esasında değişimin pratiklerine mukavemet göstermektedirler. Örneğin Erol Güngör, örf ve adetlerin mutlak surette muhafaza edilmesi taraftarı değildir. Ona göre, örf ve adetler üzerinde reform yapmak şursuz bir yıkım olabileceği gibi, mutlak surette korumak da körü körüne bir saplanma olabilir. Asıl vurgulamak istediği şey, bunların değişmemesi değil, değişimin nelere bağlı olacağıdır (Güngör, 2003: 99). Kültürün ne kadar girift bir yapıda olduğu hesaba katılırsa herhangi bir alanda yapılacak bir reform, başka alanlara da sirayet edecektir. Örneğin, iletişim teknolojisinin imkânlarında yararlanarak hısım-akraba ile sadece telefonla görüşmek; eş, dost ve akraba ziyaretlerinin görmüş olduğu işlevi yerine getirmeyebilir. Sıla-i rahim muhafaza etmek bu ziyaretleri bizzat yaparak gerçekleştirilebilir. Fakat günümüzde bu iletişim biçimi bir zaruret de olabilir. Çünkü yüz yüze görüşme imkânı bulamayanların iletişim teknolojilerinden yararlanarak hasbihal etmesi, benzer bir muhafazakâr tutum taşıyabilir. Böyle bir durumda değişim kaçınılmazdır ve değişimin karşısında durmanın imkânı yoktur.

Bir inancı, değeri, kültürü muhafaza etme refleksi zaruri olarak değişim karşısında doğmaktadır. Değişimin tedricen ya da devrimsel olmasında bu refleks farklılaşabilir. Tedricen bir değişimi öngörenler için muhafaza edilmesi gereken bazı değerler mevcuttur. Devrimin gerekliliğine inananlar için ise böyle bir düşünce yoktur. Bir ideoloji ya da muhalif ref-

leks olarak muhafazakârlık bir devrime (Fransız Devrimi) karşı olarak ortaya çıkmıştır. Türkiye’de ise muhafazakârlık kendine özgü şartlara bağlı olarak devrim karşıtı bir özellik taşımaktadır. Türkiye’ye özgü bu şartlar, devrim karşıtı olanların toplumu durgun ve hareketsiz kılacağına dair bir algıyı üretmiştir. Bu yaklaşımın Güngör’e göre ne tarihle ne de sosyolojiyle bir ilgisi vardır. Cemiyetlerin değişme hızı birbirinde çok farklı olsa da hareketsiz kalan cemiyete rastlamak mümkün değildir. Bugün dünyada ileri olan devletler arasında devrim yapmayan, geri kalan devletler arasında devrim yapanlar mevcuttur (Güngör, 2003: 110). Dolayısıyla devrim bir ilerilik-gerilik ölçütü değildir. Türkiye’de özellikle devrim karşıtı olanlar gericilikle, değişim taraftarları da devrimci olmakla yaftalanmıştır. Devrim olmadan bir değişim olabileceği fikri bu anlamda muhafazakâr düşünceye daha yakındır. Güngör’ün değişim konusundaki yaklaşımını “ıslahat” ile “inkılâp” karşılaştırmasında⁴ görebiliriz. Cumhuriyet öncesi *ıslahat hareketleri* ona göre cemiyetin eksik (belki de bozulan) yönlerini tamamlamaya yönelikti. Bu, kelimenin ıstilahtaki manasına uygun olarak bir düzeltme, iyileştirme durumuydu. Fakat *cumhuriyet inkılâpları* bir kültür ve medeniyet değişmesidir (Güngör, 2003: 40). İnkılâp toplum düzeyinde yapılan köklü bir değişiklik ve devrimi ifade ettiği için daha radikaldir. “İslah”, “ihya” gibi kavramlar düzeltme, geliştirme, yeniden canlandırma gibi anlamları taşıdığı için hem muhafazakâr düşünceye, hem de Erol Güngör’ün savunduğu görüşe uygundur.

Erol Güngör kültür meselesini medeniyet kavramıyla ilintili olarak analiz eder. Ona göre; farklı kültürler birbirlerine benzeşen yönleriyle medeniyeti oluşturur. Yani medeniyet kültürlerin benzeşmesini temele alır. Bu haliyle çağın geldiği noktayla yakından ilintilidir. Kültür ise milletlerin birbirlerinden ayrışan taraflarına işaret eder. Başka bir deyişle kültür, milletlerin karakterini oluşturur. Bu noktada Erol Güngör’ün kültür meselesine dair görüşleri, onun değişim anlayışına paralel olarak şekillenir. Ona göre bir toplumda yabancı kültürün yoğunluğu milli unsurları ortadan kaldırmaktadır. Bir millet, diğer milletlerden farklı olan yanlarını ortaya koyabilmek için yabancı unsurlara ya da baskın kültürlerin değiştirici gücüne karşı muhafazakâr eğilimler sergilemelidir. Kültürlerin millileşme yönündeki bu refleksi tabii olarak muhafazakârlıkla yakından ilişkilidir. Bu noktada kültürü gündelik hayatın merkezine almak muhafazakâr bir

⁴ İslahat ile devrim kavramları arasındaki karşıtlığı muhafazakârlık bağlamında, Murat Belge’nin *Muhafazakârlık Üzerine* adlı makalesinde görmek mümkündür (Belge, 2003: 92-100).

tavır takınmak olarak değerlendirilebilir. Erol Güngör gerek *Türk Kültürü ve Milliyetçilik* gerekse *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik* adlı eserlerinde böyle bir muhafazakâr tavır sergilemektedir.

Millet, Milliyetçilik ve Tarih Şuuru

Her bir ferдин tarihi objektif olarak okumasının imkânı ve gerekliliği başlı başına bir tartışma konusudur. Bunun dışında toplumu ve milleti bir arada tutan değerlerin varlığına inanmak ve bunları koruma endişesi taşımak da olağandır. Bu hassasiyeti taşıyanlar toplumu bir arada tutan gücü elde etmek için tarih hakkındaki bilgileri farklı okumamalıdır. Erol Güngör'e göre bir milletin fertleri kendi tarihlerinin bilgisine sahip olmakla bir millet şuuruna sahip olamaz. İnsan ancak o tarihiyle hissi bir bağlılık kurduğunda, tarihin büyük olaylarını kendi özel geçmişlerinin olayları halinde görmeye başladığında bir özdeşleşme yaşayacaktır (Güngör, 2003: 76). Milli tarih şuuru bu benimseme (insan-tarih özdeşleşmesi) sayesinde oluşacaktır. Cumhuriyet inkılâpları ile birlikte Türk milletinin geçmişini oluşturan İslam ve Osmanlı tarihi yok sayıldığı için buna muhalif olanlar bu özdeşleşmeyi yaşayamamışlardır. Bu da İslamcılar ve muhafazakârların cumhuriyeti kendi tarihleri olarak hissedememesine neden olmuştur.

Geçmiş yok sayarak günümüzün sosyal meselelerine çözüm arayışının nafililiği kadar, geçmişin sınırlarında kalarak özlem duygusuyla mevcut sorunları çözme çabası da nfilelidir. Erol Güngör'e göre bugüne ait meselelerin çözümünü geçmişte aramak ya da gelecekteki bir toplum tarafından çözümleneceğine inanmak aynı derecede yanlıştır. Güngör bu iki yaklaşımı da ütöpik bulur ve bunlardan birincisine "Gelenekçi Ütopya", ikincisine de "Sosyalist Ütopya" adını verir (Ceylan, 2006: 26). Her iki yaklaşım da Erol Güngör'e göre tarih şuurunu oluşturmaktan uzaktır. Tarih şuuruna sahip bütün milletler geleneklerine yaslanarak geleceklerini inşa ederler. Böyle milletlerin bugünü, ne geçmişinden kopuk ne de geleceğinden uzaktır.

Erol Güngör'e göre milletler inanç, pratik ve müesseselerinin meşruluğunu eskiliğinden alırlar. Eskiye dayanmış olmak, denenmiş olmak, haklı ve güçlü olmak anlamına gelir. Yeni olanda ise bir bilinemezlik vardır ve yeni olanın sonuçları hakkında sürekli bir şüphe barındırır. Yeni olanın zayıf tarafı da budur (Güngör, 2003: 80). Cumhuriyet tecrübesinde özellikle halk nezdinde, yeni olana, yani reformlara kuşkuyla bakılması bu yüzdendir. Örneğin şapka inkılâbı tepeden bir dönüşümü getirdiği

için halk nezdinde itibar görmemiş ve yaygınlaşma imkânı bulmamıştır.⁵ Güngör'e göre (2007: 156) kültürün muhafazakâr temayüllü olması çok tabiidir. Kültürün hedefi süreklilik ve az değişmedir. Yeni gelen hiçbir unsur birdenbire kabul edilmez. Yeni olan ilk önce ferdi alışkanlıklar da, sonra grup âdetin de daha sonra kültürün bütününde gözlemlenir. Herhangi bir davranış örüntüsünün kültür olma süreci gözle görülür bir süreç değildir. Nesilden nesle aktarılan ve her aktarmada muhafaza edilen öğeler, genel anlamda kültürü oluşturur.

Bugün Türk milletinin tarihini kültürel ve sosyolojik anlamda Osmanlı'ya dayandırması sadece atalarımız olmalarıyla açıklanamaz. Osmanlı'nın üç kıtada farklı milletleri ve kültürleri bünyesinde barındırması devletin şanını göstermektedir. Erol Güngör için eserleri ve hatıralarıyla yaşayan asıl tarih, Osmanlı tarihidir (Ergüç, 2013: 99). Bu anlamda güçlü bir millet olabilmek için gereken mirasa sahip olduğumuzu düşünmektedir. Bu miras yani Osmanlı'nın şanlı geçmişi, Murat Belge'ye göre geçmişe duyulan özlemi perçinlemektedir. Osmanlı'da eski ile yeni var olabilirken cumhuriyet eskiyi yok sayarak, inkılâpçı bir tavır almıştır (Belge, 2003: 93). Cumhuriyetin hem eskiyi yok sayması, hem de eskinin -yani Osmanlı'nın- şanlı bir tarihe sahip olması değişime karşı olan direncin derecesini artırmıştır. Türk milleti için Osmanlı tarihi sadece eski (kendi geçmişimiz) olması ile değil şanlı bir geçmiş olması ile de muhafaza edilmelidir. Çünkü mimari eserlerden, gündelik pratiklere kadar birçok değer İslam'ın, Selçuklu'nun ve Osmanlı'nın bakiyesidir. Halen canlı olduğuna inanılan bu kültürü muhafaza etmek millet fertlerinin temel vazifesidir.

Cumhuriyeti "Osmanlı'nın hâkimiyetinden kurtulmak" olarak yorumlamak Erol Güngör'ün milliyetçilik tarifine pek uymaz. Böyle düşünen aydınlar ona göre hata yapmaktadır. Yunan, Sırp hatta Arap milliyetçilerinin böyle bir söylemi makul görülebilir. Onların tarih kitaplarında bir zamanlar Türk idaresinde oldukları, sonra bağımsızlığa kavuştukları yazar. Fakat Türk

⁵ Erol Güngör kültür değişmesi konusunda sık sık Mümtaz Turhan'ın *mecburi - serbest kültür değişmesi* ayrımına referans vermektedir. Siyasi, kültürel vb. konulara yaklaşımlarımda bu perspektifi benimsediği görünmektedir. Şapka inkılâbı gibi kültür değişmeleri mecburi kültür değişmelerine örnek olarak verilebilir. Erol Güngör mecburi kültür değişmelerinin daha çok maddi kültür öğeleri için geçerli olduğu düşünmektedir. Serbest kültür değişmesi ise halk zorunlu bir dönüşüme tabi tutulmadığında gerçekleşir. Mümtaz Turhan'ın *mecburi - serbest kültür değişmesi* yaklaşımı için ayrıca bkz. Turhan, 2010.

milliyetçiliğini aynı kefeye koymak doğru değildir. Osmanlı ile Türklüğü birbirinden ayırmak mümkün değildir. Batılının gözünde Osmanlı deyince *Müslüman Türk*'ün akla geldiği birçok kaynakta yazılıdır. Güngör buradan hareketle Türkiye'de milliyetçiliğin ırkçılık olarak anlaşılması gerektiğini; İslam ve Osmanlı'nın Türk milliyetçiliğinin bakiyesini oluşturduğunu ifade eder (Güngör, 2002: 16). Güngör'e göre milliyetçiliğimizin kökenlerini atalarımızın kültüründe yani Osmanlı ve İslam öncesinde aramak yetişkin birinin çocuk gibi davranmasını beklemek gibidir (Güngör, 2002: 44). Milletimizin olgunluk dönemi kazançlarını muhafaza etmek, milliyetçiliğin gereğidir. Bu metafor-dan hareketle bugün milletimizin yaşlılık çağında olduğu düşünülebilir. Geçmişe nostaljik anlamda hasret duyanlar bu yaşlılık halini desteklemektedir. Fakat Erol Güngör'ün bu kültürel değerlerin muhafazası fikri katı bir gelenekçi tavır değildir. Duygusal bağlılıktan ziyade milli kültürün canlılığını sağlayacak organik bir bağlılığı önermektedir. Güngör'ün milliyetçileri uyardığı aşağıdaki ifadeleri, katı bir muhafazakârlıktan kaçınılması gerektiğini öğütlemektedir;

“Milliyetçilerin en çok dikkat etmeleri gereken bir hassas denge noktası, durağan bir muhafazakârlıkla milliyetçiliğin karıştığı yerdir. Milliyetçilik kendi içine kıvrılmış kapalı bir sistem değildir, kendini devamlı yenilemek zorundadır. Eskiye devamlı bir şeyler katarak yenilemediğimiz takdirde tıpkı bir müzede yaşayan insanlara benzeriz. Müzeler güzeldir, ama hayatın dışında şeylerdir” (Güngör, 2007: 156).

Aydın Görüşü

Erol Güngör'ün, Türkiye'nin yaşadığı köklü değişim sürecinde aydınların konumlarına dair yaptığı analizler, muhafazakâr düşüncenin gelişimine katkı olarak yorumlanabilir. Onun aydın sosyolojisine ya da Türkiye'deki aydınlara dair tespitleri eserlerinin birçok yerinde farklı bağlamlarda işlenmektedir. Bu konu hakkındaki muhtelif metinleri *Sosyal Meseleler ve Aydınlar* (1998) adlı bir çalışmada toplanmıştır. Yani aydın konusu Erol Güngör'ün düşünce dünyasında merkezi bir konumdur. Onun aydın konusuna bu denli ilgili göstermesinin sebebi toplumsal değişimde etkin rol almaları ve Türk modernleşme serüvenini, Türkiye'deki aydınların analizi üzerinden okuma çabasıdır. Bu sebeple Erol Güngör modernleşme serüvenimizde aydınımızın konumlanma çabasını sıklıkla ve eleştirel bir gözle irdelemiştir.

Erol Güngör'n aydınlar konusunda ki temel ilgi alanı aydınların halkla ilişki biçimidir. Ona göre aydın ne halktandır, ne de halktan kopuktur. Onu sokaktaki sıradan insandan ayıran birçok unsur vardır. Fakat bu unsurlar halktan tamamıyla kopuk olmasını ve içinde yaşadığı topluma yabancılaşmasını gerektirmez. Aydın halktan farklı bir bakış açısına sahip olamadığı zaman; yaşanan sosyal meselelere çözüm bulamaz, tam tersi bir duruma konumlanırsa da içinde yetiştiği halkın sosyal meselelerine vakıf olamaz. Her iki durum da sosyal meselelerin çözümsüzlüğü anlamına gelir. Bu sebeple Erol Güngör'e göre aydın içinde yaşadığı halkın sosyal meselelerine vakıf olmalı ve halktan farklı olarak özgün ve eleştirel akıl yürütme biçimiyle, ilmi metotlarla sosyal meselelere çözüm aramalıdır. Güngör'n sözleriyle ifade edecek olursak;

“Bir aydın ile *sokaktaki adam* tipi arasındaki en büyük fark, her ikisinin hadiseler ve bunlar arasındaki münasebetlere bakış tarzında belirir. Vasat insan, kendi hayat tecrübesinin kazandırdığı bilgiler ve bu bilgiye dayanan sezgilerle etrafındaki insanları ve hadiseleri anlamaya çalışır. İnsanların karakter vasıfları, tabii, siyasi ve sosyal hadiselerin hususiyetleri hakkında hep eski yaşantılarına dayanan bazı anlayışlar kazanır, bu sayede de günlük hayatın akışı içinde muhitine bir mana vererek iyi bir intibak temin eder... Aydın insan sadece *sokaktaki adam* tipinin haberdar olmadığı bu bilgilere sahip olan kimse değildir. Onu halktan ayıran taraf, her şeyden önce bu farklı ve ileri seviyedeki bilgiyi kazanabilecek bir zihni terbiye ve düşünme metodu kazanmış olmasıdır.” (Güngör, 1998; 253-254)

Türkiye'nin yakın tarihte yaşadığı dönüşümü yerli kültür-yabancı kültür ikilemi üzerinden okumakta mümkündür. Güngör, aydınlar ile halkın, batıyı görüşleri arasında büyük bir fark olduğunu düşünmektedir. Türk aydını, kendi kültürünün hiçbir değer taşımadığı kanaatindedir. Dolayısıyla bu değerleri korumak, yaşatmak ve geliştirmek gibi bir endişeleri olmamıştır. Halk ise yerli kültürden şikyetçi değil tersine memnundur (Güngör, 2007: 149). Daha doğrusu halkın böyle bir derdi yoktur. Halk nezdinde yaşanan kültür bilinçli bir şekilde oluşturulmuş değildir. Kültürel anlamda yapıp ettiği şeylerin “niçin öyle” yapıldığını düşünmemişlerdir. Dolayısıyla ‘kültürün bilinçli bir şekilde dönüştürülmesi gerektiği’ fikri halkta oluşmamıştır. Bunlarla ilişkili olarak halkın aydınlardan farklı olarak muhafazakâr bir tepki göstermesi anlamlıdır. Erol Güngör bu görüşleriyle aydınları halktan kopuk oluşları sebebiyle eleştirir. Ona göre sağlıklı bir süreç, halk kültürünün yadırganmaması ve yok sayılmaması ile mümkündür. Diğer taraftan halkın arzuladığı ile ye-

tinmekte kâfi değildir. Onun halka dair bu vurgusu, halkın muhafazakârlığını normal karşılarken, aydınların halktan kopukluğunu yadsı-maktadır ve bu bağlamda aydınların halkı dikkate alma zorunluluğuna dikkat çekmektedir. Aynı zamanda muhafazakâr bir vurgu olarak kaydedilmelidir. Çünkü Türkiye’de muhafazakârlık çoğu zaman halk tarafından temsil edilmiştir. Kültürün taşıyıcısı olan halkın muhafazakâr tutumunu dikkate almadan yapılacak olan değişim çabaları, hem halktan kopuk olduğu için gerçekçi olmayacak hem de halka rağmen olduğu için bir dizi tepkisel hareketi beraberinde getirecektir⁶.

Güngör, aydınları radikal muhafazakârlar ve modernistler (veya uzlaşmacılar) diye iki grupta ele almaktadır. Her ikisini de geleneğin sürekli temsilcisi olarak görmemektedir. Sadece iki farklı reaksiyon olarak zikretmektedir. Radikal muhafazakârlar bir geleneğin muhafazasını değil, mazi-nin derinliklerinde kalan ve gelenek olarak bugüne gelmemiş düşünce ve pratikleri diriltmek isteyenlerdir. Modernistler ise batı medeniyetinin prensiplerine göre İslamı değerlendirenlerdir. Batı medeniyeti ile İslam arasında bir uzlaşma bulma niyetindedirler. (Güngör, 2005: 180). Güngör’ün *radikal muhafazakâr* nitelemesi muhafazakârları da kendi içerisinde tasnif ettiğini gösteriyor. Muhafazakârlar için geleneğin muhafazası en önemli tutumlardan biridir. Radikal muhafazakârlar ise geçmişte olan fakat bugün yaşama-yan değerleri tekrar yaşatmak istemektedirler.

Güngör, din adamlarını ise mektepli ve alaylı olmak üzere iki sınıfta de-ğerlendirmektedir. Ona göre değişime karşı şiddetli bir mukavemet gös-termek, alaylı din adamlarının bir vasfıdır. Fakat Güngör bunu bir kusur olarak değil, cemiyetin baş döndürücü bir hızda hüviyetini kaybettiği dö-nemlerde normal bir sosyal tepki olarak görmektedir (Güngör, 2005: 190). Bu noktada Erol Güngör’ü değişime daha açık olan mektepliler tarafında görmek doğru değildir. Çünkü alaylıların faydasız, mekteplilerin kusursuz olduğu görüşüne de karşıdır. Bir prensip olarak din adamlarının bugünün meselelerine ışık tutacak bir konumda olmalarını beklemektedir.

Özetle Erol Güngör’ün aydın konusundaki yaklaşımı Türkiye’de muhafazakâr düşüncenin şekillenmesine katkı olarak değerlendirilebilir. Gün-gör esasında aydın konusunda iki farklı durumdan bahsetmektedir.

⁶ Muhafazakâr kitle siyasal taleplerini güçlü bir şekilde dillendirmese de tepkisini genel-likle seçimlerde göstermektedir. AK Parti hükümetinin 3 dönemdir oylarını artırarak hü-kümet olmasını bununla açıklamak mümkündür. Bkz. Akın, 2011.

Bunlardan ilki Türkiye'nin modernleşmesi sürecinde rol alan aydının rolüdür. Başka bir ifade ile aydınlarımızın mevcut durumudur. Bu durum Güngör açısından çok i açıcı değildir. Diğeri ise olması gereken aydın modelidir. Bu model halktan bağımsız fakat halka rağmen tutum almayan, tarihi, kültürü, değerleri hesaba katarak ilmi terbiyeden geçmiş bir aydın tipolojisidir. Bu tipolojinin değişim karşısında alması gereken tavır ve değiştirici gücü hayati önemdedir.

İslam ve Muhafazakâr Tutum

Erol Güngör'n son dönem çalışmalarında İslam'a dair yneliini gözlemlemek mümkündür. Onun zellikle *İslam'ın Bugünkü Meseleleri* (2005) ve *İslam Tasavvufunun Meseleleri* (2004) adlı eserleri bu ynelii ortaya koymaktadır. Erol Güngör'n İslam ile irtibatı sadece entelektüel bir ilgi alanı olarak belirmemitir. Güngör, İslam'ı önemseyen ve İslam toplumlarının meselelerine çözüm arayışı içinde olan bir dnrdr. Yani içinde yaşadığı halkın dini değerlerini paylamı ve bu değerleri benimsemiştir. Siyasi elitlerin ya da aydınların dini değerleri aağılaması ve dönüştürme çabası Erol Güngör tarafından sürekli eletirilmitir. O yaşanacak olan değişimin halka rağmen olmaması gerektiğini düşündüğü gibi halkın din anlayışını da hor görmemek gerektiğini dnmtr. Halkın dini değerleri koruma çabasıyla takındığı muhafazakâr tavır, yönetici elitler tarafından yok sayılmamalıdır.

Diğer taraftan sekülerleşme hareketi ile i içe gelişen Türkiye modernleşmesi büyük ölçüde dini değerlerin dönüştürülmesi projesidir. Bu süreçte halkın dini değerleri yasaklanmaya alıılmı ve dini pratiklerinin, seküler kurumlar aracılığı ile dönüştürülmesi hedeflenmiştir. Kuran'ın Arapça okunmasının yasaklanması, yapılan ibadetlerin zorunlu olarak Trkeletirilmesi, tekke ve zaviyelerin kapatılması, ulema sınıfının ortadan kaldırılması, camii ve medreselerin başka yapılara dönüştürülmesi vb. politik uygulamalar bu yaptırımlardan bazılarıdır. Günümüz toplumunu kültürel anlamda canlı tutan bu değerleri ve müesseseleri kapatmak ya da dönüştürme Erol Güngör'e göre sorgulanması gereken bir durumdur. Güngör, aydınların, siyasi elitlerin din ile ilişki biçimlerini ve fildii kulelerinden dini değerleri aağılayan ve hor gören tavırlarını eletirmitir.

İslam ile milliyetçiliğin birbirinden ayrıtırılamayacağını ileri süren Erol Güngör bu görüşleriyle Türk – İslam sentezciliğinin en önemli temsilcilerinden birisidir. Onun bu çabası millet ve halk vurgusu eşliğinde anla-

şılmadır. O Türk milli kimliğini İslam ile tanımlarken, Türk milliyetçiliğinin muhtevasını da modernist bir İslamcılıkla yoğurmaktadır (Yılmaz, 2005; 423). Bunun yanı sıra Güngör; İslam, milliyetçilik ve muhafazakârlık kavramlarının arasındaki farklara da odaklanmamıştır.⁷ Onun milliyetçilik fikrinde hem İslami hem de milli değerler yoğrulmuştur. Milliyetçi, bu anlamda dini, milli ve kültürel değerleri muhafaza eden demektir. Güngör'ün *muhafazakâr milliyetçi* olarak nitelenmesinin sebebi budur.

Güngör, muhafazakârlığa tek başına bir anlam atfetmemektedir. Muhafazakârlığın kendi içerisinde nüanslarının olduğunu düşünmektedir. Güngör bir taraftan milliyetçilerin durağan bir muhafazakârlıktan sakınması gerektiğini ifade ederken, diğer taraftan geçmişe saplantılı bir şekilde bağlanılmasını radikal muhafazakârlık olarak değerlendirmiştir. Dolayısıyla onun düşünce dünyasında muhafazakârlık bir ideoloji türü değildir. O daha çok muhafazakârlığı tarihe ve değişime yönelik takınılan tavır olarak ele almakta ve muhtelif konularda bu tavrın; hızlı değişim ile durağanlık arasında itidalli bir halde olması gerektiğini ifade etmektedir. Bu açıdan kendisini değişimin itidalli olması gerektiği düşüncesi üzerine kuran muhafazakâr düşüncenin gelişimine katkı yapmıştır. Dinin kültürle ilişki biçimine de bu bağlamda yaklaşmaktadır. Dindeki hızlı reformcu yaklaşımların dinin özünü zedelediğini, dinin statik bir şekilde algılanmasının da çağın şartlarına ayak uydurmaya mani olduğunu ifade etmektedir. Ona göre temel mesele değişimin nasıl olacağı ve çağın şartlarını da göz önünde tutarak nasıl kontrol edileceğidir. Bu tema aynı zamanda muhafazakâr düşüncenin de ana temasını teşkil etmektedir. Erol Güngör'ün görüşlerini bu ana temaya yeni açılımlar sağlama imkânı üzerinden okumak mümkündür.

⁷ İslami olan ile muhafazakâr olan arasında bir farkın olduğu yorumunu ihmal etmemek gerekir. Örneğin Ali Bulaç, İslam tarihinin belirli dönemlerinde İslami yaşayışın gereği olarak üretilen fütüvvet, medrese, vakıf gibi müesseselerin muhafazası konusunda bu ayrımdan bahsetmektedir. Ona göre muhafazakâr bu kurumların her ne şartta olursa olsun korunmak istersen, değişimden yana olan bir Müslüman ise bu kurumlara anlam katan değerlerden hareketle yeni kurumlar üretecektir. Bulaç, kadının erkeğe evlenme teklif etmesi konusunda da bu ayrımı yapmaktadır. Kadının erkeğe evlenme teklif etmesi İslami açıdan makul görülürken (sahabe hayatında örnekleri mevcut) muhafazakâr zihniyete göre kabul edilemez. Bu örnekler gösteriyor ki, bizim toplumumuzda muhafazakârlığı din değil, gelenekler ve töreler belirliyor (Bulaç, 2007: 142–143). Günümüzde İslamcılar muhafazakârlığı genellikle bu yönde eleştirir. Muhafaza edilenler İslami değerlere uygun değil ise, bu tavır katı bir gelenekçiliğe götürür. Bu anlamda İslami olan katı bir gelenekçilikle reformist olanın arasında, dengede olandır.

SONUÇ

Sonuç olarak Türkiye’de muhafazakârlık, bir ideoloji olarak görülmemiştir. Bu yüzden Türkiye’de muhafazakârlığın fikir babalarının olduğunu söylemek de zordur. Türkiye’de muhafazakâr düşünce genel olarak İslamcı ve milliyetçi düşünürlerden beslenmiştir. Bu düşünürler, kendilerini -ideolojik ya da değil- muhafazakâr olarak nitelemeseler de, İslam, millet, tarih, din, kültür ve gelenek vurguları sebebiyle muhafazakâr düşünceye katkı sağlamışlardır. Erol Güngör de muhafazakâr düşünceye bu bağlamda katkı sağlamıştır. Fakat onun muhafazakâr düşünceye katkısı tek başına onu muhafazakâr olarak tanımlamamıza imkn vermemektedir. Aynı şekilde onu milliyetçi ya da İslamcı olarak da tanımlamak mümkün değildir. O halkın dini ve kültürel değerlerine yabancı kalınmaması gerektiğini düşünen ve millet olma yolunda tarih şuruna sahip olunması gerektiğini savunan bu haliyle de sağ düşünce dünyasının şekillenmesine katkı sağlayan önemli düşünürlerden birisidir. Muhafazakârlığın daha çok sağ düşünce dünyası ile yakınlık kurduğunu düşündüğümüzde, kültürel milliyetçiliği ve İslami değerleri çalışmalarının merkezine alan Erol Güngör, muhafazakâr düşüncenin gelişmesine de katkı sağlamıştır. ▽

KAYNAKÇA

- AKIN, Mahmut H. (2011). İktidarda Muhalefetten İktidar Muhafazakrlığına: Türkiye’de Muhafazakârlık zerine Bir Değerlendirme. (ed: Gülcan Işık). *Toplumsal Hareketler*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- AKTAY, Yasin (2003). “İslamcılıktaki Muhafazakâr Bakiye” (ed: Tanıl Bora, Murat Tekingil) *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Muhafazakârlık*, cilt:5, İstanbul: İletişim Yayınları, s.345-360.
- AYDIN, Mustafa (2013). “Erol Güngör” *Sosyoloji Divanı*, sayı:1, Ocak-Haziran 2013, Konya, s:149-153.
- BELGE, Murat (2003). “Muhafazakârlık zerine” (ed: Tanıl Bora, Murat Tekingil) *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Muhafazakârlık*, cilt:5, İstanbul: İletişim Yayınları, s.92-100.
- BULAÇ, Ali (2007). *Çağdaş Kavramlar ve Düzenler*. 20.Baskı, İstanbul: İz Yayıncılık.
- CEYLAN, Harun (2006). *Çağdaş Türk Düşüncesine Erol Güngör Katkısı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sakarya.
- ÇAğLAYAN, Zeyneb (2006). “Erken Cumhuriyet Dönemi Sentezci Muhafazakrlığı’nda ‘Değişim’: Ahmet Hamdi Tanpınar ve Türk Modernleşmesi” *Mu-*

hafazakâr Düşünce: Avrupa ve Türkiye’de Muhafazakârlık, sayı 9-10. Ankara, s.79-100.

- ERGÜÇ, Veysel (2013). Türkiye’de Muhafazakâr Milliyetçilik: Erol Güngör Örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- GÜLER, Gökhan (2012). Erol Güngör: Hayatı, Eserleri ve Düşünceleri. *Türk Akademisi Siyasi, Sosyal, Stratejik Araştırmalar Vakfı*. Aralık 2012, Ankara.
- GÜNGÖR, Erol (1998). Sosyal Meseleler ve Aydınlar. (haz. R. Güler, E.Kılınc) İstanbul: Ötüken Yayınları.
- GÜNGÖR, Erol (2002). Türk Kültürü ve Milliyetçilik. 15.Baskı. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- GÜNGÖR, Erol (2003). Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik. 13.Baskı. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- GÜNGÖR, Erol (2004) İslam Tasavvufunun Bugünkü Meseleleri. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- GÜNGÖR, Erol (2005) İslam’ın Bugünkü Meseleleri. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- GÜNGÖR, Erol (2007). Dünden Bugünden Tarih-Kültür ve Milliyetçilik. 11.Baskı. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- KÜÇÜKÖMER, İdris (2009). Batılılaşma ve Düzenin Yabancılaşması. İstanbul: Profil Yayıncılık.
- TURHAN, Mümtaz (2010). Kültür Değişmeleri. 6.Baskı, İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- YILMAZ, Murat (2005). “Erol Güngör” (ed. Yasin Aktay), *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce: İslamcılık*. Cilt: 6 İstanbul: İletişim Yayınları, s. 422.435,

